

Історико-педагогічна культура як передумова становлення демократичного світогляду майбутнього філолога

У статті висвітлюється роль та значення історико-педагогічної культури у становленні демократичного світогляду майбутнього філолога. Розкривається взаємозв'язок складників історико-педагогічної культури та демократичного світогляду особистості; обґрунтовується єдність змістових та процесуальних аспектів формування демократичного світогляду молодшої людини під час її професійної підготовки та історико-педагогічної культури майбутнього спеціаліста-філолога.

Ключові слова: історико-педагогічна культура, майбутні філологи, демократичний світогляд, процесуальна та змістова єдність, професійна підготовка.

Докорінні суспільно-політичні зміни в українській державі висунули на перший план проблеми взаєморозуміння людей та соціальних спільнот. Адже нестача навичок діалогічного спілкування, невміння адекватно передати співбесіднику свої знання, думки, почуття, свою точку зору ведуть до непорозуміння, загострення міжособистісних стосунків і, в решті-решт, призводять до руйнації єдності українського суспільства. Тому одне із найважливіших завдань сьогодення – формування особистості з демократичним світоглядом, здатної плідно працювати не лише в команді однодумців, а й з людьми, що мають різні життєві цінності, установки, інколи – діаметрально протилежні світоглядні позиції. Розв'язати завдання формування такої особистості покликана система вищої професійної освіти, у тому числі – педагогічної. Процес фахової підготовки відкриває широкі можливості для становлення майбутнього спеціаліста, що навчений діяти в демократичних умовах, є конкурентоспроможним, здатним навчатися протягом життя, відкритим до інновацій на нововведеннях.

Особливості професійної підготовки майбутніх педагогів-фахівців висвітлюються в численних працях українських та зарубіжних вчених. Аксиологічне підґрунтя такої підготовки створюють у своїх дослідженнях видатні українські й зарубіжні вчені: В.Андрущенко, І.Бех, Н.Бібік, М.Богуславський, Є.Бондаревська, С.Гончаренко, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лозова, В.Луговий, Н.Ничкало, О.Савченко, Г.Сагач, Б.Федоришин, Л.Хомич. Акмеологічні засади вищої освіти обґрунтовують О.Бодальов, О.Деркач, Н.Кузьміна, З.Сіверс, Г.Данилова, В.Сластьонін. Процесуальні та змістові аспекти фахової підготовки майбутніх філологів у структурі вищої педагогічної освіти висвітлюють у своїх дослідженнях вітчизняні науковці - З.Бакум, Н.Волошина, С.Жила, О.Заболотська, Є.Пасічник, І.Семенчук, Б.Степанишин, Г.Токмань та інші.

Попри розмаїття наукової проблематики, концепцій, методологічних підходів погляди вчених збігаються в тому, що професійна підготовка майбутнього філолога повинна відповідати вимогам і

³ Садова Віта Вадимівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Криворізький національний університет

стандартам, які домінують в європейському освітньому та культурному просторі, сприяти підвищенню індексу людського розвитку, забезпечувати ефективність подальшої освітньої діяльності через формування необхідного ресурсного (когнітивного, практичного, соціально-адаптивного) забезпечення, посилювати роль вищих навчальних закладів як осередків інтеграції систем вищої освіти. Наслідком такої підготовки є формування молодого людини-спеціаліста з демократичним світоглядом. Природа гуманітарного знання діалогічна, дискусійна (М.Бахтін, В.Біблер, Г.Слізарова); знання, тлумачення й розуміння тісно переплетені, й практично невідривні одне від одного. Тож зміст фахової підготовки майбутнього філолога уможливує формування рис демократичного світогляду молодого людини. Однак і педагогічна складова такої підготовки повинна мати відповідне спрямування.

На початку ХХ ст. Т.Манн стверджував, що демократія – це мислення, звернене до життя і дії: для недемократичних або не вихованих у демократичному дусі націй, підкреслював він, притаманний відрив мислення від дії, воно (мислення) у такому разі суто абстрактне, цілком і повністю ізольоване від життя і не враховує наслідків для дійсності. Думка, що не містить прагматичної орієнтації, іншими словами, думка утопічна, в решті-решт позбавлена шляхетності, не поважає життя духу, так само вона є антидемократичною, як і антиінтелектуалізм диктатур [8]. Привчити молодих людей мислити критично, у відповідній формі висловлювати свої думки, зіставляти свої погляди з поглядами співбесідника – риси, дуже важливі для будь-якої людини, якою б справою вона не займалась у подальшому житті.

Вважаємо, що становлення демократичного світогляду майбутнього гуманітарія, філолога набуде гарантованої результативності на тлі формування його історико-педагогічної культури.

На разі пригадаємо, що саме поняття «культура» філософи, соціологи, політологи характеризують у спектрі різних концепцій: у тоталітарну добу як основний методологічний розглядався діяльнісний підхід, відповідно до нього культура представляє собою специфічний спосіб діяльності людини; ціннісний підхід дозволяє розглядати культуру як спосіб реалізації ідеально-ціннісної мети; науковці також виділяють технологічний, системний, структурно-функціональний, семіотичний та інші підходи до розуміння сутності культури, що відбивають ті чи інші її аспекти [11].

Неодноразово в працях учених зазначалося, що надати визначення такому комплексному поняттю, як поняття «культура», надзвичайно складно. Російська дослідниця Г.Слізарова вказує, що культура належить до розряду аксіоматичних понять, які видаються «інтуїтивно прозорими»: «Такі концепти (серед них «життя», «суспільство», «справедливість») настільки широкі та багатозначні, що навіть термінологічно кожен дослідник може вкладати в них свій сенс і при цьому тривалий час вести дискусію, не вступаючи у протиріччя з тими сенсами, які вбачають інші» [6]. М. Агар, підкреслюючи виняткову комплексність цього поняття, називає культуру «концептуальним монстром», базовим, фундаментальним та винятково важливим феноменом, який ніхто не може зрозуміти, спільне, що об'єднує різних людей, і відмінне, що зумовлює різницю між ними. На думку філософа, теолога, мислителя Тейяра де Шардена, культура є єдиною сферою прояву людської душі та думки: вона фіксує, закріплює всі духовні пошуки та розумові досягнення людства; надає можливість новим поколінням, використовуючи попередній досвід, здійснювати рух на зустріч Богу, і свобода волі, надана людині, повинна бути свідомо до цього спрямована [12].

Російський учений-педагог, філософ, публіцист С.Гессен у своїх працях визначає культуру як синтез освіти, громадянськості та цивілізованості індивіда [4]. Нині термін «культура» все частіше використовується вітчизняними й зарубіжними дослідниками як міра характеристики загального розвитку індивіда, як міра досконалості, досягнутої людиною у тій чи іншій галузі діяльності, оскільки це поняття дозволяє охарактеризувати не тільки і не стільки обсяг засвоєних людиною знань, цінностей, розвиток певних умінь і навичок, скільки сам спосіб, стиль мислення, поведінки особистості у взаємодії з іншими. Сучасні вітчизняні філософи (В.Іванов, В.Козловський, В.Скуратівський та ін.) наполягають на тому, що культура передбачає змістовний базис взаєморозуміння людей у суспільстві, міру й еталони дійсно людських форм спілкування і поведінки. В силу складності цього феномену деякі дослідники взагалі відмовляються від сталого визначення («спроби вичерпного визначення поняття культури малопродуктивні» [6], зауважує Г.Слізарова), інші ж свідомо обмежують поле дослідницької діяльності, намагаючись зосередитись або на його формі, або на змістові. Наприклад, М.Каган тлумачить культуру як довготривалий процес, що історично розвивається, й охоплює:

1) якості самої людини як суб'єкта діяльності: в педагогіці та психології під суб'єктом соціальної дії розуміється індивід як джерело пізнання й перетворення оточуючої дійсності, носій активності (А. Петровський, М. Ярошевський), носій соціально-людської діяльності (Д. Фельдштейн). При

цьому зазначається, що у присвоєнні суспільної сутності людини міститься провідний сенс розвитку суб'єкта діяльності – від самосприйняття, рефлексії, самооцінки, самоствердження до самосвідомості, соціальної відповідальності, інтеріоризованих соціальних мотивів, потреби в самореалізації своїх можливостей, суб'єктивного усвідомлення себе самостійним членом суспільства, розуміння свого місця та свого призначення в світі;

- 2) способи діяльності людини, не притаманні їй, але нею створені;
- 3) розмаїття предметів – матеріальних, духовних, художніх, в яких опредмечені процеси діяльності;
- 4) вторинні способи діяльності, які служать вже не «опредмеченню», а «розпредмеченню» тих людських якостей, що зберігаються в предметному бутті культури, себто їх засвоєнню і привласненню людьми;
- 5) функції людини, яка збагачується, розвивається, оволодіває культурою завдяки розпредмеченню, перетворюючись, тим самим, на її творця [7].

У східнослов'янській гуманітаристиці найбільш типовими прикладами визначень понять «культура» (на загал їх більше двох сотень) можуть слугувати й такі:

- культура є історично визначеним рівнем розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, втілений в типах і формах організації життя та діяльності людей, в їх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних та духовних цінностях (А.Щукін); у визначенні ототожнюється поняття культури у широкому сенсі з культурою духовною;
- «сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людиною у процесі суспільно-історичної практики, які характеризують історично досягнуту ступінь у розвитку суспільства» [10], історичне явище, що характеризується відносною самостійністю (наступність у розвитку, взаємовплив різних тенденцій тощо);
- культура – «сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії» [11]; у цьому визначенні наголошується на матеріальній складовій та водночас втрачається компонент унікальності, властивий цьому феномену;
- культура – це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що втілюється в форми й типи організації життя й діяльності людей, в їх взаємини, а також у створювані ними матеріальні та духовні цінності ([6]); це визначення відзначається розумінням дискретності людської особистості та імплікацією моделей поведінки («створюванні ... цінності»).

Зарубіжна гуманітаристика, як правило, чітко розмежовує суб'єктивну й об'єктивну культуру. Перший термін є характеристикою очевидних, матеріальних сторін культури, таких, як артефакти, створювані людьми, а термін «суб'єктивна культура» стосується нематеріальних аспектів буття людини, таких, як цінності, ставлення, норми поведінки, соціальні ролі. У багатьох працях підкреслюється, що людям, як правило, набагато складніше обговорювати, спостерігати та розуміти суб'єктивні елементи власної культури, особливо, якщо вони вступають у конфлікт одне з одним. Саме в цій сфері й відбувається більшість випадків непорозуміння у ході міжкультурного спілкування.

Більшість педагогів визнає той факт, що вивчення студентами-майбутніми філологами історії педагогічної науки й освітньої практики відіграє важливу роль у розвитку професійного мислення майбутнього фахівця та формує його демократичний світогляд, які, у свою чергу, є основою професійної компетентності (Н.Бібік, Б.Гершунський, І.Зимня В.Краєвський, А.Хуторської). У структурі професійної підготовки майбутніх філологів історико-педагогічне знання представлене у формі культурних аналогів, – історико-педагогічних текстів, що містять інформацію про об'єкти педагогічної дійсності, занурених в соціокультурний простір певної історичної епохи.

Лише історія педагогіки дозволяє студенту-гуманітарію усвідомити саму педагогіку як неоднозначне, діалектичне й одночасно цілісне явище, допомагає осмислити процеси й закономірності педагогічного знання, показує, за допомогою яких механізмів і чинників відбувається приріст нового знання. Наприклад, вивчаючи особливості тлумачення принципу природовідповідності виховання в працях класиків європейської педагогіки, майбутні філологи усвідомлюють, що його фундатором по праву вважається видатний чеський педагог Я.А.Коменський: у його геніальній «Великій дидактиці» цей принцип дістає теоретичне обґрунтування, педагог закликає вивчати спільні закономірності розвитку природи й дитячого розвитку. Аналізуючи педагогічну спадщину Ж.-Ж.Руссо, студенти розуміють, що принцип природовідповідності може мати й інше змістове забарвлення: французький філософ і мислитель на сторінках роману «Еміль, або Про виховання» закликає вивчати внутрішні психо-фізіологічні особливості дитини, і саме на цьому ґрунті добирати види виховних впливів, методи, прийоми й засоби виховання й навчання. Видатний швейцарський педагог і мислитель, послідовник Ж.-Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці робить наступний крок

у тлумаченні педагогічного принципу природовідповідності: він стверджує, що відповідним природі дитини є середовище її однолітків. Майбутні філологи, аналізуючи твори європейських педагогів, починають розуміти діалектичну природу педагогічного знання, вчать сприймати педагогіку в русі ідей та мінливості концептуальних підходів, тим самим закарбовуючи плюралізм як основну рису свого власного демократичного світогляду. Наведений вище приклад є також гарною ілюстрацією того, що відхід від кумулятивної подачі історико-педагогічного матеріалу має як суто методичні, так і світоглядні переваги.

Історія педагогіки створює сприятливі можливості для «відстеження» ціннісних орієнтацій освітніх систем у різні історичні епохи, є джерелом не лише професійних знань, а й нових педагогічних ідей, можливостей зреалізувати їх у мінливому соціальному середовищі. Адже демократичний світогляд молодшої людини має чітку соціальну спрямованість.

На разі пригадаємо, що в соціологічній концепції М. Вебера соціальним називається «така дія, яка за сенсом, передбаченим діючою особою або діючими особами, зіставляється з діями інших людей та орієнтується на них» [2]. Основною характеристикою соціальної дії як орієнтованої на поведінку «іншого» (інших) суб'єкта є свідомість, раціональна осмисленість, цієї орієнтації; на цьому засновується відмінність між суспільним і соціальним: усе, що відбувається в суспільстві, має характер суспільний, та не все, – соціальний [2]. Соціальна природа визначає людину як істоту моральну, здатну на індивідуальний учинок, співчуття. Відомий психолог і психіатр В. Бехтерев писав, що соціальний інстинкт розвинувся із родини й підставою для цього є взаємна любов, звичка, взаємодопомога, засновані на органічних потребах [1].

Теперішня криза в економіці, політиці, духовній сфері в умовах східнослов'янського соціально-економічного й гуманітарного простору пересіченими громадянами вже не пояснюється як тяжкий спадок тоталітарної доби, а як результат реформ, за допомогою яких намагаються прищепити демократичні форми правління й господарювання. При цьому успіхи останніх років, такі, як свобода слова, суджень, відкритість країни сприймаються молодими людьми як даність. У вітчизняних умовах і парламентаризм проявляє себе не з кращого боку. Завдяки історико-педагогічній культурі соціально-політичні судження молодшої людини повинні набути те спрямування, яке вони мають в демократичному суспільстві: трансформувати інформацію, повідомляти про існування різних точок зору, різних тенденцій тощо. Тоталітарний підхід, чинний почасти й понині в академічному освітньому середовищі, спотворює реальність внаслідок домінування однієї точки зору і тенденції дискредитувати за будь-яку ціну противника (конкурента), повинен поступитися демократичним формам управління й співіснування.

Саме процес формування історико-педагогічної культури створює спонукальні підстави для залучення студентів у громадське життя. Адже «там, де суспільний настрій народу такий, що кожен займається лише своїми особистими вигодами і мало тяжіє до суспільних інтересів або взагалі не турбується про них, - гарна форма правління неможлива... - зазначав Дж.С.Мілль. - Представницькі заклади у такому випадку є малоцінними і слугують лише простою зброєю деспотизму й інтриг, якщо громадяни керуються не міркуваннями спільного блага, а лише своїми приватними метикуваннями» [9].

Історико-педагогічна культура надає студентам-майбутнім філологам широкі можливості з'ясувати, якими ідеалами керувались педагоги різних історичних епох, якими культурно-освітніми, які моральні цінності активували. Окрім суто пізнавальних функцій історико-педагогічний навчальний матеріал у процесі його засвоєння спонукає студента до чіткого усвідомлення власних життєвих пріоритетів, особистих і професійних цінностей, сприяє виробленню власної професійної позиції.

Виокремлюємо спільні складники у структурі історико-педагогічної культури майбутнього філолога та в структурі його демократичного світогляду, які забезпечують процесуальну та змістову єдність формування цих утворень. На нашу думку, такими складниками є: аксіологічний (ціннісні орієнтири, установки, ціннісно-особистісне ставлення до майбутньої професійної діяльності), мотиваційний (мотиви здобуття нової історико-педагогічної інформації, пізнавальні потреби), когнітивний (гуманітарні знання взагалі та власне історико-педагогічні знання зокрема), діяльнісний складник (уміння й навички застосування набутих історико-педагогічних знань у практичній навчальній діяльності та в життєвих реаліях, соціальний досвід).

Видаються такими, що потребують подальших наукових розвідок, питання чіткої демаркації певних складників історико-педагогічної культури саме студентів-гуманітаріїв, визначення оптимальних механізмів її формування; потребують дослідження питання теоретичного обґрунтування і практичної реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов, за наявності яких

засвоєння історико-педагогічних знань буде сприяти становленню демократичного світогляду особистості тощо.

Таким чином, становлення демократичного світогляду молоді людини як системи поглядів на оточуючий світ та соціальні зв'язки й взаємозалежності в ньому повинно здійснюватися саме на ґрунті формування історико-педагогічної культури майбутнього спеціаліста-гуманітарія.

Література

1. Бехтерев В. Бессмертие человеческой личности как научная проблема / Владимир Михайлович Бехтерев. – СПб: Изд-во "Алетейя", 1999. – 223 с.
2. Вебер М. Избранное. Образ общества [Пер. с нем.] / Макс Вебер. — М.: Юрист, 1994.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2003. – 1440 с.
4. Гессен С. И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
5. Дымерская Л. Томас Манн и Николай Бердяев о духовно-исторических стоках национал-социализма /Л. Дымерская // Вопросы философии. – 2001. – № 5 – С. 62 – 76.
6. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению / Г. В. Елизарова: Дис. ... докт. пед. наук. – СПб., 2001.– 371 с.
7. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений /М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
8. Манн Т. Проблема свободы / Томас Манн. – Режим доступу: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1939_Thomas_Mann_Problem_Freiheit.
9. Миль Дж. Ст. Представительное правление / Джон Стюарт Милль. – СПб, 2007.
10. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С.Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – 720 с.
11. Соколов Э. В. Культура и личность / Э. В. Соколов. – Л.: Знание, 1982. – С. 19 – 20.
12. Шарден де Тейяр П. Феномен человека / Пьер Тейяр де Шарден. – М.: Наука, 1987. – 278 с.

History-and-pedagogy culture as a prerequisite of a future philologist's democratic world outlook formation **Sadova V.**

Kyryvi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

The role and significance of history-and-pedagogy culture in terms of a future philologist's democratic world outlook formation are dwelt upon in the article. The interrelation an individual's history-and-pedagogy culture components as well as democratic world outlook constituents are specified; the unity of content and procedure aspects of a young person's democratic world outlook formation in the process of the professional training as well as history-and-pedagogy culture of a future specialist-philologist have been grounded.

Key words: *history-and-pedagogy culture, future philologists, democratic world outlook, content and procedure unity, professional training.*